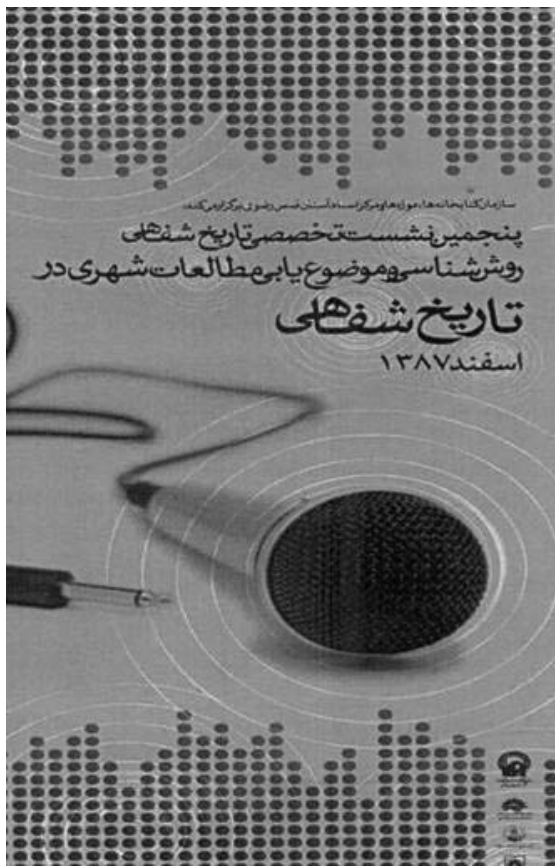

گزارش پنجمین نشست تخصصی تاریخ شفاهی

روش‌شناسی و موضوع‌یابی مطالعات
شهری در تاریخ شفاهی
(پانزدهم اسفند ۱۳۸۷)

نوشته شفیقه نیک‌نفس^۱

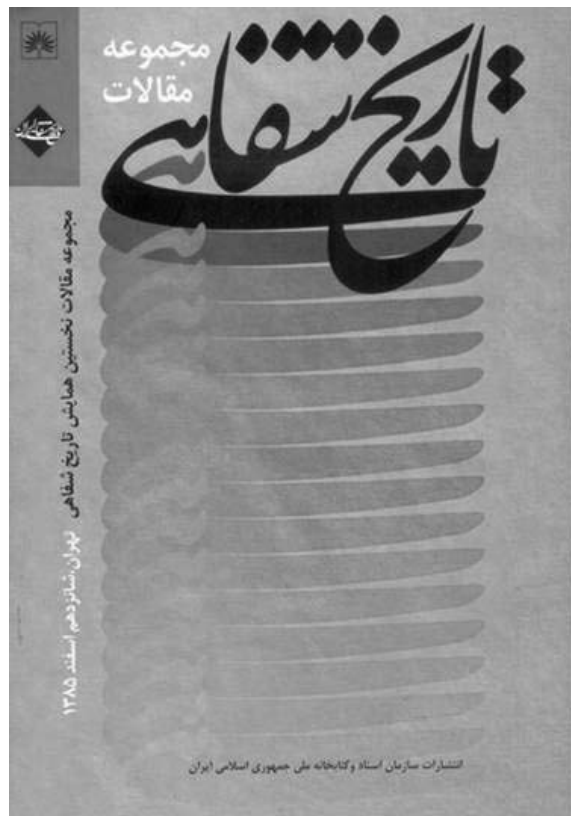
پنجمین نشست تخصصی تاریخ شفاهی با موضوع روش‌شناسی و موضوع‌یابی مطالعات شهری در تاریخ شفاهی، در تاریخ پانزدهم اسفند ۱۳۸۷، در شهر مقدس مشهد و در جوار بارگاه امام رضا(ع)، در سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی برگزار شد. دست‌اندرکاران برگزاری این نشست، عبارت بودند از: محمدهادی زاهدی، رئیس همایش؛ ابوالفضل حسن‌آبادی، دبیر همایش؛ دکتر مرتضی نورائی، علیرضا کمری و مرتضی رسولی‌پور، اعضای کارگروه علمی؛ و هدی قیصری نیک، دبیر اجرایی. این همایش، از یک کارگروه شش نفری اجرایی هم برخوردار بود.

آرشیو تاریخ شفاهی - که یکی از زیرمجموعه‌های مدیریت اسناد و مطبوعات سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی است - فعالیت خود را از سال ۱۳۷۶ ش. آغاز کرده است. این بخش، طرح‌های تاریخ شفاهی را درباره تاریخ آستان قدس رضوی شامل تاریخ سیاسی، تاریخ ابنیه و تاریخ اداری و فرهنگی آن و نیز درباره تاریخچه شهر مقدس مشهد، همچنین طرح‌هایی درباره

تجربیات ناشی از جنگ تحمیلی ایران و عراق اجرا کرده و در حال حاضر نیز طرح‌هایی در دست اجرا دارد.

یکی از جنبه‌های فعالیت مرکز اسناد آستان قدس رضوی در زمینه تاریخ شفاهی، مستندسازی جوانب مختلف تاریخ محلی و اجتماعی شهر مقدس مشهد و نیز حرم مطهر امام رضا(ع) از طریق انجام مصاحبه با هنرمندان و مطلعان شهر مشهد بوده است و با همین شیوه، مطالب جامعی جمع‌آوری شده است. لذا موضوع این نشست، به طور تخصصی به موضوع‌یابی مطالعات شهری در تاریخ شفاهی اختصاص پیدا کرد که به بیان آقای علیرضا کمری، یکی از اعضای کارگروه علمی، طیف گسترده‌ای از مسائل مربوط به مطالعه همه جانبه شهر و حومه آن را شامل می‌شد؛ مسائلی از قبیل اقتصاد، حمل و نقل، برنامه‌ریزی،

۱ کارشناس ارشد تاریخ ایران دوره اسلامی. Shafagh_niknafs@yahoo.com

سیاست، روابط اجتماعی ساختارها و مناسبات انسانی، جمعیت‌ها و تحول و توسعه. در حالی که چهار نشست قبلی، به موضوعات عمومی‌تری مانند مهارت‌های مصاحبه، اختصاص یافته بود.

موضوع‌های اعلام شده در فراخوان این همایش - که در تیر ماه اعلام شده بود - عبارت بود از:

- رویکرد مطالعات شهری به تاریخ شفاهی؛
- موضوع‌شناسی مطالعات شهری در تاریخ شفاهی؛

- ویژگی‌های شناختی تاریخ شفاهی در شهرهای زیارتی؛

- پیشینه‌شناسی و روند تکوین جمعیت‌ها، انجمن‌ها، احزاب و گروه‌ها؛

- سیر و سرگذشت مؤسسات و نهادهای اقتصادی و پولی؛

- اصناف و حرف سستی؛
- بازساخت نهادها، مکان‌های فرهنگی - زیارتی

و بقاع متبرکه؛

- بافت محلات قدیمی و جابجائی‌های رخداده در بافت شهری طی دهه‌های گذشته؛

- پیامدها و رخدادهای مهاجرت روستائیان به شهر؛

- موضوع‌یابی مطالعات شهری در تاریخ شفاهی.

باتوجه به هدف برگزاری این نشست که عبارت بود از شناخت تغییرات و تحولات اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی حوزه شهرنشینی با ابزار تاریخ شفاهی، مقاله‌های انتخاب شده به قرار زیر بود:

نقش تاریخ شفاهی در حفظ هویت تاریخی اماکن مذهبی از غلامرضا آذری خاکستر؛ اهمیت تاریخ شفاهی در مستندسازی تاریخچه مؤسسات تمدنی از محمد نظرزاده؛ اهمیت تاریخ شفاهی در مستندسازی موضوعات اجتماعی از حسین سنابادی عزیز؛ کالبدشکافی موضوع در تاریخ شفاهی از دکتر مرتضی نورائی؛ تاریخ شفاهی بوشهر از قاسم یاحسینی؛ جایگاه تاریخ شفاهی در تداوم هویت شهری از دکتر ابوالفضل رضوی؛ تاریخ شفاهی در پیشینه‌سازی و روند تکوینی جمعیت‌ها، انجمن‌ها، احزاب و گروه‌ها از غلامرضا عزیزی؛ جایگاه تاریخ شفاهی در مستندسازی انجمن‌های سیاسی - مذهبی بانوان در مشهد از شکوه‌السادات سمیعی.

برنامه‌های همایش، از صبح روز پنجشنبه پانزدهم اسفند ماه در تالار همایش‌های ساختمان بنیاد پژوهش‌های اسلامی آغاز شد. مقاله‌ها، طی سه نشست در صبح و بعدازظهر قرائت شد. همچنین، نشست پرسش و پاسخ نیز در انتها تشکیل گردید. در ابتدا محمدهادی زاهدی، رئیس سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، سخنرانی افتتاحیه همایش را ایراد کرد. یکی از نکات جالبی که ایشان در سخنرانی خود به آن اشاره کرد، تشابه کارکرد تاریخ شفاهی با کارکرد آئینه‌های ریز به

و زحمات فراوان، راز هنرمندی گذشتگان را درک کرده و با درایت به این مسئله در فضاهای موجود هنرنمایی کرده‌اند.

نظرزاده نیز در مقاله خود، به مراحل ثبت تاریخچه سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و مرکز اسناد آستان قدس به عنوان یکی از مهم‌ترین سازمان‌های ایران و جهان اسلام اشاره کرد. وی خاطرنشان کرد که وجود قسمت‌های مختلف مخطوطات، موزه‌ها، اسناد، مطبوعات، تالارهای مختلف، مخازن کتب چاپی و خطی در یک جا و وجود ده‌ها کتابخانه وابسته به سازمان در سراسر کشور، این سازمان را از دیگر سازمان‌های مشابه متمایز کرده است.

سخنران بعدی، حسین سنابادی عزیز، در سخنرانی تأثیرگذار و جالب خود، به تجربیات شخصی‌اش در انجام طرح تاریخ شفاهی جدامیان مشهد و مستندسازی تاریخچه اجتماعی آن‌ها پرداخت و مشکلات فعلی آن‌ها را نیز در زمینه معیشت و روابط اجتماعی مطرح ساخت.

در بخش دوم پیش از ظهر - که به ریاست دکتر مرتضی دهقان‌نژاد از دانشگاه اصفهان و کارشناسی مرتضی رسولی‌پور برگزار شد - دکتر مرتضی نورائی، مقاله کالبدشناسی موضوع در تاریخ شفاهی خود را قرائت کرد که مقاله‌ای کاملاً نظری در زمینه روش‌های موضوع‌یابی و موضوع‌پروری بود. دکتر نورائی، در سخنان خود ابراز داشت که مورخ، نظریه‌پرداز است و هر موضوع، پدیده‌ای است پیچیده که نباید مورد سهل‌انگاری قرار گیرد. سپس در مورد مراحل تحقیق و سؤال محور بودن تحقیقات تاریخی؛ مفهوم‌سازی در مصاحبه به روش انجام مصاحبه باز؛ طبقه‌بندی اطلاعات ارائه شده؛ رمزیابی به مفهوم درک اطلاعات مصاحبه‌شونده؛ و ارزیابی مصاحبه - که به مفهوم تطبیق مطالب ارائه شده با اسناد موجود است - مطالبی بیان داشت.

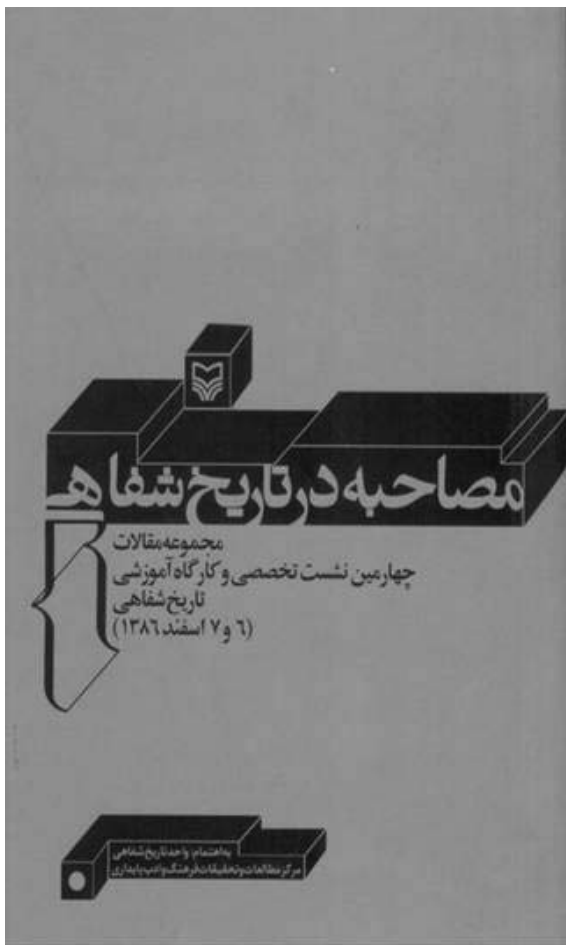
سخنران بعدی، دکتر سید ابوالفضل رضوی بود

کار رفته در آینه‌کاری‌های دیوارها و سقف حرم امام رضا(ع) بود. به این مضمون که همان‌گونه که این آئینه‌های ریز، با کوچکی خود تصاویری از واقعیت‌های پیرامونشان انعکاس می‌دهند، تاریخ شفاهی نیز با آئینه‌گردانی در تاریخ، بازتابنده رخدادها و واقعیت‌های تاریخی جامعه گذشته ماست.

پس از وی، حسن آبادی، دبیر اجرایی همایش، گزارشی از چگونگی برگزاری همایش ارائه کرد. او، در مورد موضوع همایش گفت: «چون در مرکز اسناد و کتابخانه‌های آستان قدس، سابقه پژوهش و مطالعه درباره موضوعات شهری بوده و پژوهش‌هایی چون تاریخ شفاهی پزشکی، تاریخ شفاهی اماکن متبرکه و تاریخ شفاهی اقلیت‌ها و... صورت گرفته است، در چهارمین نشست تخصصی تاریخ شفاهی - که به همت مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری برگزار گردید - مقرر شد نشست پنجم در مشهد درخصوص این موضوع متمرکز گردد.»

با جابجائی رخ داده در برنامه، دومین نشست صبح به جای نشست اول به ریاست دکتر علی‌اکبر کجباف از دانشگاه اصفهان و کارشناسی میردار برگزار شد. دکتر کجباف، در جایگاه رئیس جلسه، به صورت مقدماتی سخنانی ایراد کرد و یادآور شد که هیئت مؤسس انجمن تاریخ شفاهی، شکل گرفته و مقدمات تشکیل آن فراهم شده است. همچنین، ایشان به برگزاری ششمین نشست در دانشگاه اصفهان اشاره کرد.

اولین سخنران این نشست، رضا آذری خاکستر، درباره معماری اسلامی در حرم مطهر امام رضا(ع) و تجربه‌های خود از مصاحبه با هنرمندان سازنده مجموعه حرم سخن گفت. نامبرده یادآوری کرد که در سده اخیر تغییر و تحولات بافت حرم مطهر و گسترش اماکن، باعث شده است تا تاریخ شفاهی با آگاهی از هویت تاریخی اماکن، به ثبت و ضبط خاطرات هنرمندانی پردازد که روزگاری با کوشش

که مقاله خود را با عنوان جایگاه تاریخ شفاهی در تداوم هویت شهری با این مضمون بیان داشت که باتوجه به نظریه سیالیت سنن و تشکیلات حیات شهری و تداوم آن‌ها در عرف و رفتار ساکنان فعلی شهرها، می‌توان با کمک تاریخ شفاهی این سنن را مطالعه و در جهت تقویت مبانی هویت جمعی و تفوق بر بحران‌های کنونی زندگی شهری، از آن کمک گرفت.

سپس قاسم یاحسینی در جایگاه رئیس جلسه سوم، سخنرانی خود را ایراد کرد. سخنرانی ایشان با عنوان تاریخ شفاهی بوشهر، درباره لزوم ضبط خاطرات شفاهی افراد ساکن در مناطق مختلف ایران به زبان بومی آن منطقه، ایراد شد. این سخنرانی، حاوی مطالبی در انتقاد از انتشار نیافتن کتاب‌های خاطرات به زبان محلی بود. کارشناس این بخش، حجت‌الاسلام والمسلمین فخرزاده از حوزه هنری بود.

آن‌گاه محسن کاظمی در زمینه جغرافیا با تحرکات سیاسی در مناطق مختلف ایران در دهه سی تا پنجاه، مقاله خود را ارائه کرد. به اعتقاد ایشان، به فراخور هر بافت شهری، حزب و گروه سیاسی خاصی پدید آمد که خاستگاه آثاری در خط سیر تاریخ سیاسی ایران شد.

غلامرضا عزیزی، سخنران دیگر این نشست بود که مقاله خود را با موضوع نقش تاریخ شفاهی در پیشینه‌شناسی و روند تکوین جمعیت‌ها، انجمن‌ها، احزاب و گروه‌ها (مطالعه موردی حزب سومکا) ارائه کرد. او، به بیان این نکته پرداخت که باتوجه به کمی اطلاعات مکتوب برای مطالعه فعالیت احزاب و نبود اطلاعات دست اول، خاطرات بازیگران احزاب اهمیت خاصی دارد.

شکوه‌السادات سمیعی، سخنرانی خود را با عنوان بررسی پیشینه و روند شکل‌گیری حضور اجتماعی زنان در مشهد ارائه کرد. او، سخنرانی خود را با اشاره به آسیب‌شناسی مصاحبه تاریخ شفاهی در حوزه

زنان، به نقش زنان در زمینه‌های مختلف تاریخ معاصر مشهد اشاره کرد.

در این نشست، ترکیبی از نمایندگان سازمان‌های فعال در حوزه تاریخ شفاهی وجود داشتند. نمایندگانی از سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، واحد تاریخ شفاهی حوزه هنری، مرکز اسناد و کتابخانه مجلس شورای اسلامی، استادان و دانشجویان دانشگاه اصفهان، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر و ...

در حاشیه

ترکیب اعضای هیئت علمی نشست پنجم با ترکیب آن در نشست چهارم - که در حوزه هنری برگزار شد - در مشابهت بود. به این ترتیب که از شش نفر عضو هیئت علمی نشست چهارم، چهار نفر در

کارگروه علمی نشست پنجم حضور داشتند. به لحاظ اجرایی، وجود کارگروه اجرایی و ۷ عضو فعال آن، موجب شد تا میهمانان همایش به لحاظ اسکان، آمد و شد و پذیرایی، احساس راحتی و آسایش نمایند که جا داد در این جا از همگی دست‌اندرکاران برگزاری آن قدردانی گردد.

به لحاظ علمی، به نظر می‌رسد که اخص شدن موضوع برای نویسندگان مقالات کمی غافلگیرانه بود. همچنان که از عنوان مقالات ارائه شده برمی‌آید، مقاله‌ها اطلاع خاصی در مورد موضوع همایش ارائه نمی‌کردند؛ تنها مقاله دکتر ابوالفضل رضوی دقیقاً در مورد موضوع تعیین شده ارائه شد. همچنین مقاله دکتر مرتضی نورائی، مبانی نظری آن را تا حدودی روشن ساخت. مقالات دیگر، بیش‌تر در حوزه تاریخ محلی و جغرافیای تاریخی یا بیان تجربه‌های شخصی بود. این نکته، به نحوی در سخنرانی علیرضا کمری، یکی از اعضای کارگروه علمی همایش نیز به چشم می‌خورد: «بنای ما این بود که با نگاه انسان‌شناسی فرهنگی و مطالعات شهری و با راهبرد تاریخ شفاهی موضوعات قابل اعتنا را برشماریم و نه الزاماً درباره آن‌ها صحبت کنیم. اگر ما بتوانیم مجموعه مباحث موضوع تاریخ شفاهی را در عمل و مصداق از دیدگاه تاریخ شفاهی و از منظر مطالعات شهری در پیکره‌ای نظام‌مند مدون کنیم، کار بزرگی کرده‌ایم».

این، در حالی بود که فراخوان همایش نیز کمک‌چندانی در فهم موضوع آن نمی‌کرد. تاکنون نیز معلوم نیست که مقصود از موضوع‌یابی چیست؟ آیا منظور این بوده است که گفته شود که در حوزه مطالعات شهری - که بیش‌تر به معماری و شهرسازی مربوط می‌شود - چه موضوع‌هایی برای بررسی به شیوه تاریخ شفاهی وجود دارد و یا این که به لحاظ تجربه‌های به دست آمده از طریق مصاحبه‌های تاریخ شفاهی چه موضوع‌هایی در این حوزه تخمین

زده می‌شود؟ در واقع تخصصی شدن موضوع این همایش و کمبود مقاله‌های ارائه شده، شاید مبین این مطلب باشد که در داخل کشور زمینه‌های موجود برای انجام مطالعات تخصصی در حوزه تاریخ شفاهی، از بنیه کافی برخوردار نیست. لذا در چنین شرایطی مناسب است که موضوع همایش در فراخوان آن و یا طی نشست‌های مقدماتی، شکافته و مورد آموزش قرار گیرد.

همچنین، می‌توان با دعوت از متخصصان برای تدوین مقاله‌های تخصصی، تا حدودی ضعف موجود را جبران ساخت. گذشته از این‌ها، به نظر می‌رسد فعالیت تاریخ شفاهی در ایران نیاز به حمایت‌های علمی بیش‌تری داشته باشد. چه مبارک خواهد بود چنانچه در همایش‌ها و نشست‌های بعدی شاهد حضور متخصصان و صاحب‌نظران بین‌المللی در حوزه تاریخ شفاهی باشیم.

رونمایی از دو کتاب تاریخ شفاهی

یکی از اتفاقات جالب توجه در این همایش، رونمایی از دو کتاب تاریخ شفاهی بود؛ کتاب‌هایی که تلاش شده بود که تا روز برگزاری همایش به چاپ رسیده و در همایش توزیع شوند. یکی از آن‌ها، کتاب مجموعه مقالات نخستین همایش تاریخ شفاهی بود که در سال ۱۳۸۶ ش. در سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران برگزار شد و به همت اداره کل اطلاع‌رسانی و ارتباطات به چاپ رسید و دیگری، کتاب مصاحبه در تاریخ شفاهی، مجموعه مقالات چهارمین نشست و کارگاه آموزشی تاریخ شفاهی برگزار شده در تاریخ ششم و هفتم اسفند ۱۳۸۶ ش. بود که به همت واحد تاریخ شفاهی مرکز مطالعات و تحقیقات فرهنگ و ادب پایداری منتشر شد.

هر دوی این کتاب‌ها، در بسته اهدائی آستان قدس رضوی قرار داشت و در میان میهمانان همایش توزیع شد. کتاب دیگری با عنوان مجموعه مقالات

تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری جنگ ایران و عراق، به اهتمام علیرضا کمری، همراه با دو کتاب قبلی با معرفی‌کرد علیرضا کمری به حاضران شناسانده شد. بازدید از تالار اجتماعات قدس کتابخانه مرکزی و نیز صرف ناهار در مهمانخانه رضوی، از برنامه‌های جنبی این نشست یک روزه بود.

سازمان‌ها و نهادهایی که در برگزاری این نشست مشارکت داشتند، عبارت بودند از: دانشگاه اصفهان، دانشگاه مشهد، حوزه هنری سازمان تبلیغات

اسلامی، مرکز اسناد انقلاب اسلامی و سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.

این نشست، در ساعت ۱۷ پس از برگزاری جلسه پرسش و پاسخ با حضور اعضای کارگروه علمی، به پایان رسید.

* در تهیه برخی از مطالب این گزارش، از مطالب مندرج در وبگاه تاریخ شفاهی استفاده شد.

